

# تحلیل دستورالعمل تسعیر ارز

دستورالعمل شماره ۳۷/۱۴۰۵/۲۰۰ مورخ ۰۶/۰۵/۱۴۰۵

تحلیل بر مبنای استاندارد حسابداری شماره ۱۶ «آثار تغییر در نرخ ارز»

## ۱. مفاهیم و تعاریف پایه

برای درک بهتر مفاد دستورالعمل، ابتدا لازم است با برخی اصطلاحات مندرج در استاندارد حسابداری شماره ۱۶ با عنوان «آثار تغییر در نرخ ارز» آشنا شویم.

### تعاریف مهم

ارز: هر واحد پولی به غیر از واحد پول عملیاتی واحد تجاری است.

واحد پول عملیاتی: واحد پول محیط اقتصادی اصلی است که واحد تجاری در آن فعالیت می کند.

واحد پول گزارشگری: واحد پولی است که صورتهای مالی بر اساس آن ارائه می شود.

تسعیر: فرآیندی است که از طریق آن، اطلاعات مبتنی بر ارز برحسب واحد پول گزارشگری بیان می شود.

اقدام پولی: عبارت است از واحدهای پول نگهداری شده و دارایی ها و بدهی هایی که قرار است به تعداد ثابت یا قابل تعیینی از واحد پول دریافت یا پرداخت شوند.

تعاریف فوق مستند به بند ۷ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ است. با توجه به اینکه صورتهای مالی در ایران عموماً به ریال ارائه می شود، هر واحد پولی غیر از ریال، برای واحد تجاری ارز محسوب می شود.

بنابراین، معاملات و مانده حساب هایی که متضمن دریافت یا پرداخت ارز هستند، باید در دفاتر واحد تجاری برحسب واحد پول گزارشگری شناسایی شوند.

از آنجا که ممکن است بین زمان انجام معامله و زمان دریافت یا پرداخت وجه فاصله وجود داشته باشد، تغییر نرخ ارز در این فاصله می تواند موجب ایجاد تفاوت تسعیر ارز شود. آثار این تغییرات، علاوه بر تأثیر بر گزارشگری مالی، ممکن است آثار و تبعات مالیاتی نیز به همراه داشته باشد.

## ۲. شناخت اولیه معامله ارزی

مطابق بند ۲۱ استاندارد حسابداری شماره ۱۶، معامله ارزی باید در زمان شناخت اولیه، با استفاده از نرخ ارز در تاریخ انجام معامله ثبت شود.

با توجه به چندنرخ بودن ارز در کشور، تعیین نرخ مناسب برای تبدیل معاملات ارزی، همواره یکی از چالش های حسابداران بوده است.

مثال اول: فروش صادراتی

فرض کنید شرکتی در تاریخ ۱۴۰۴/۰۵/۳۰ مبلغ ۱۰۰۰۰ دلار صادرات انجام داده است.

سؤال این است که معامله مذکور باید با چه نرخي ثبت شود؟

استفاده از نرخ ارز آزاد، در مواردی که منبع رسمی و قابل اتکایی برای آن وجود نداشته باشد، می تواند با ابهام همراه باشد. فرض می کنیم نرخ های قابل دسترس در مرکز مبادله ارز و طلای ایران در تاریخ معامله به شرح زیر باشد:

• نرخ فروش هر دلار: ۱۰۰,۰۰۰ ریال

• نرخ خرید هر دلار: ۹۸,۰۰۰ ریال

این معامله برای شرکت موجب ایجاد یک دارایی پولی ارزی، یعنی حساب دریافتی، شده است. از آنجا که شرکت برای تبدیل ارز حاصل از صادرات به ریال، عملاً ارز را به فروش می رساند، نرخ خرید ارز ملاک محاسبه قرار می گیرد.

محاسبه

$$۱۰,۰۰۰ \times ۹۸,۰۰۰ = ۹۸۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ ریال}$$

ثبت حسابداری

### ثبت حسابداری شناخت اولیه— مثال اول

| شرح حساب                    | بدهکار      | بستانکار    |
|-----------------------------|-------------|-------------|
| حساب های دریافتی تجاری ارزی | ۹۸۰,۰۰۰,۰۰۰ | —           |
| فروش صادراتی                | —           | ۹۸۰,۰۰۰,۰۰۰ |

شرح ثبت: بابت شناسایی فروش صادراتی و ایجاد حساب دریافتی ارزی.

مثال دوم: خرید ماشین آلات

فرض کنید شرکتی ماشین آلات تولیدی را به مبلغ ۱۵۰۰ دلار خریداری کرده و نرخ ارز قابل دسترس در تاریخ شناخت معامله، برای هر دلار ۱۶۰,۰۰۰ ریال باشد.

محاسبه

$$۱۵۰۰ \times ۱۶۰,۰۰۰ = ۲۴۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ ریال}$$

### ثبت حسابداری شناخت اولیه— مثال دوم

| شرح حساب                   | بدهکار      | بستانکار    |
|----------------------------|-------------|-------------|
| ماشین آلات تولیدی          | ۲۴۰,۰۰۰,۰۰۰ | —           |
| سایر حساب های پرداختی ارزی | —           | ۲۴۰,۰۰۰,۰۰۰ |

شرح ثبت: بابت خرید ماشین آلات تولیدی به صورت ارزی.

در هر دو مثال، مبلغ ارزی معامله در تاریخ شناخت اولیه به واحد پول گزارشگری تسعیر و در دفاتر ثبت شده است. در دو بند ابتدایی دستورالعمل تسعیر ارز نیز بر ثبت معاملات ارزی بر اساس نرخ ارز در تاریخ انجام معامله تأکید شده است.

### ۳. گزارشگری پس از شناخت اولیه

مطابق بند ۲۳ استاندارد حسابداری شماره ۱۶، الزامات گزارشگری اقلام ارزی پس از شناخت اولیه نیز ادامه دارد.

در این مرحله، اقلام پولی ارزی شامل دارایی‌ها و بدهی‌هایی که قرار است بر اساس مبلغ ثابت یا قابل‌تعیینی از ارز دریافت یا پرداخت شوند، در تاریخ گزارشگری مجدداً تسعیر می‌شوند.

اما سؤال مهم این است:

آیا تمام اجزای یک معامله ارزی باید در تاریخ گزارشگری مجدداً تسعیر شوند؟

پاسخ منفی است.

تسعیر مجدد در مقاطع بعدی صرفاً در خصوص اقلام پولی ارزی انجام می‌شود؛ یعنی اقلامی که متضمن دریافت یا پرداخت تعداد ثابت یا قابل‌تعیینی از واحد پول خارجی هستند.

بنابراین، دارایی‌ها و بدهی‌های پولی ارزی، مانند حساب‌های دریافتنی و پرداختنی ارزی، در تاریخ صورت وضعیت مالی با نرخ ارز همان تاریخ تسعیر می‌شوند و تفاوت ایجادشده، حسب مورد، به‌عنوان سود یا زیان تسعیر ارز شناسایی خواهد شد. در مقابل، اقلام غیرپولی ارزی الزاماً مشمول تسعیر مجدد در پایان دوره نیستند و نحوه گزارشگری آن‌ها به مبنای اندازه‌گیری آن قلم بستگی دارد.

### ۴. تسعیر بدهی ارزی مربوط به خرید ماشین‌آلات

آیا خود ماشین‌آلات قرار است به مبلغ ثابت یا قابل‌تعیینی از واحد پول دریافت یا پرداخت شود، یا بدهی ناشی از خرید آن؟

پاسخ روشن است: خود ماشین‌آلات یک قلم غیرپولی است؛ اما بدهی ایجادشده بابت خرید آن، یک قلم پولی ارزی محسوب می‌شود؛ زیرا این بدهی باید به مبلغ ثابت یا قابل‌تعیینی از ارز پرداخت گردد.

بنابراین، ماشین‌آلات در تاریخ شناخت اولیه با نرخ ارز همان تاریخ در دفاتر ثبت می‌شود و پس از آن مجدداً تسعیر نمی‌گردد. در مقابل، بدهی ارزی مربوط به خرید ماشین‌آلات پس از شناخت اولیه، در دو مقطع زیر تسعیر می‌شود:

۱. زمان تسویه تمام یا بخشی از بدهی؛

۲. پایان دوره مالی، در صورتی که بدهی ارزی همچنان دارای مانده باشد.

#### ۴-۱. تسویه بخشی از بدهی ارزی

در مثال قبل، شرکت ماشین‌آلاتی به مبلغ ۱۵۰۰ دلار خریداری کرد و نرخ ارز در تاریخ شناخت اولیه، برای هر دلار ۱۶۰۰۰۰ ریال بود.

فرض کنید شرکت پیش از پایان دوره مالی، نیمی از بدهی، معادل ۷۵۰ دلار، را تسویه کند و نرخ ارز در تاریخ تسویه برای هر دلار ۱۵۵۰۰۰ ریال باشد.

مبلغ پرداخت شده در تاریخ تسویه

$$750 \times 155,000 = \text{ریال } 116,250,000$$

مبلغ دفتری بدهی تسویه شده

$$750 \times 160,000 = \text{ریال } 120,000,000$$

سود تسعیر ارز

$$(155,000 - 160,000) \times 750 = \text{ریال } 3,750,000$$

از آنجا که نرخ ارز در زمان تسویه نسبت به نرخ زمان شناخت اولیه کاهش یافته است، شرکت برای تسویه بدهی ریال کمتری پرداخت می کند؛ بنابراین مبلغ ۳,۷۵۰,۰۰۰ ریال سود تسعیر ارز شناسایی می شود.

ثبت حسابداری تسویه بخشی از بدهی

| شرح حساب                    | بدهکار      | بستانکار    |
|-----------------------------|-------------|-------------|
| سایر حساب های پرداختنی ارزی | ۱۲۰,۰۰۰,۰۰۰ | —           |
| بانک                        | —           | ۱۱۶,۲۵۰,۰۰۰ |
| سود تسعیر ارز               | —           | ۳,۷۵۰,۰۰۰   |

شرح ثبت: بابت تسویه ۷۵۰ دلار از بدهی ارزی و شناسایی سود تسعیر ارز.

رابطه تغییر نرخ ارز با سود و زیان تسعیر بدهی

در خصوص بدهی های پولی ارزی، دو حالت کلی وجود دارد:

• چنانچه نرخ ارز در زمان تسویه یا پایان دوره، نسبت به نرخ زمان شناخت اولیه کاهش یابد، سود تسعیر ارز شناسایی می شود.

• چنانچه نرخ ارز در زمان تسویه یا پایان دوره، نسبت به نرخ زمان شناخت اولیه افزایش یابد، زیان تسعیر ارز شناسایی می شود.

علت این موضوع آن است که با کاهش نرخ ارز، برای تسویه بدهی مبلغ ریالی کمتری پرداخت می شود؛ اما با افزایش نرخ ارز، مبلغ ریالی بیشتری برای تسویه بدهی مورد نیاز خواهد بود.

## ۴-۲. تسعیر مانده بدهی در پایان دوره مالی

تسعیر مانده بدهی در پایان دوره مالی

پس از تسویه نیمی از بدهی، مبلغ ۷۵۰ دلار از بدهی ارزی همچنان باقی مانده است. این مانده باید در تاریخ صورت وضعیت مالی با نرخ ارز پایان دوره تسعیر شود.

فرض کنید نرخ ارز در پایان دوره برای هر دلار ۱۷۰,۰۰۰ ریال باشد.

معادل ریالی بدهی در پایان دوره

$$750 \times 170,000 = \text{ریال } 127,500,000$$

مبلغ دفتری بدهی پیش از تسعیر پایان دوره

$$۷۵۰ \times ۱۶۰,۰۰۰ = ۱۲۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ ریال}$$

زیان تسعیر ارز پایان دوره

$$۱۲۰,۰۰۰,۰۰۰ - ۱۲۷,۵۰۰,۰۰۰ = ۷,۵۰۰,۰۰۰ \text{ ریال}$$

از آنجا که نرخ ارز از ۱۶۰,۰۰۰ ریال به ۱۷۰,۰۰۰ ریال افزایش یافته است، مبلغ ریالی مورد نیاز برای تسویه بدهی افزایش می‌یابد؛ بنابراین مبلغ ۷,۵۰۰,۰۰۰ ریال زیان تسعیر ارز شناسایی می‌شود.

ثبت حسابداری تسعیر مانده بدهی

| شرح حساب                    | بدهکار    | بستانکار  |
|-----------------------------|-----------|-----------|
| زیان تسعیر ارز              | ۷,۵۰۰,۰۰۰ | —         |
| سایر حساب‌های پرداختنی ارزی | —         | ۷,۵۰۰,۰۰۰ |

شرح ثبت: بابت تسعیر مانده بدهی ارزی در تاریخ صورت وضعیت مالی.

حکم استاندارد حسابداری شماره ۱۶

مطابق بند ۲۷ استاندارد حسابداری شماره ۱۶، به‌استثنای موارد مندرج در بندهای ۲۹، ۳۰ و ۳۲، تفاوت‌های ناشی از تسویه یا تسعیر ارقام پولی ارزی، هرگاه نرخ ارز در زمان تسویه یا گزارشگری با نرخ ارز در زمان شناخت اولیه متفاوت باشد، باید به‌عنوان سود یا زیان تسعیر ارز در دوره وقوع شناسایی شود.

بنابراین، در این مثال:

• ماشین‌آلات به‌عنوان قلم غیرپولی، پس از شناخت اولیه مجدداً تسعیر نمی‌شود.

• بدهی ناشی از خرید ماشین‌آلات، به‌عنوان قلم پولی ارزی، در زمان تسویه و پایان دوره مالی تسعیر می‌شود.

• تفاوت ایجادشده، حسب مورد، به‌عنوان سود یا زیان تسعیر ارز شناسایی خواهد شد.

## ۵. موارد استثنا در شناسایی سود و زیان تسعیر ارز

در ادامه مطالب قبل درباره الزامات تسعیر ارز و با هدف تحلیل اصولی و دقیق دستورالعمل مربوط، باید توجه داشت که تفاوت میان نرخ ارز در زمان شناخت اولیه معامله و نرخ ارز در مقاطع بعدی، همواره به‌عنوان سود یا زیان تسعیر ارز در صورت سود و زیان شناسایی نمی‌شود.

مطابق الزامات مندرج در بندهای ۲۹، ۳۰ و ۳۲ استاندارد حسابداری شماره ۱۶، در برخی شرایط ممکن است نحوه عمل حسابداری متفاوتی الزامی باشد و آثار ناشی از تغییر نرخ ارز، به‌جای شناسایی مستقیم در صورت سود و زیان، در بخش دیگری از صورت‌های مالی منعکس شود.

در ابتدا، الزامات بند ۲۹ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ را بررسی می‌کنیم.

الزامات بند ۲۹ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد که از نظر محتوا و نحوه برخورد حسابداری، تفاوت معناداری با یکدیگر دارند.

## ۶. بررسی بند ۲۹ استاندارد حسابداری شماره ۱۶

### ۶-۱. قسمت «الف بند ۲۹»

قسمت «الف بند ۲۹» به تفاوت‌های تسعیر بدهی‌های ارزی مرتبط با تحصیل یا ساخت دارایی‌های واجد شرایط مربوط می‌شود.

در این شرایط، زیان تسعیر ارز ناشی از بدهی ارزی مرتبط با تحصیل یا ساخت دارایی واجد شرایط، به جای شناسایی در صورت سود و زیان، در بهای تمام‌شده دارایی منظور می‌شود.

تعریف دارایی واجد شرایط

مطابق استاندارد حسابداری شماره ۱۳ با عنوان «حسابداری مخارج تأمین مالی»، دارایی واجد شرایط، دارایی‌ای است که آماده‌سازی آن برای استفاده مورد انتظار یا فروش، الزاماً مدت زیادی طول می‌کشد.

• موجودی‌هایی که آماده‌سازی آن‌ها برای فروش مستلزم صرف مدت‌زمان قابل‌ملاحظه‌ای است؛

• ماشین‌آلات و تجهیزات تولیدی که ساخت یا آماده‌سازی آن‌ها مدت زیادی طول می‌کشد؛

• تأسیسات تولید نیرو؛

• ساختمان‌ها و طرح‌های در حال ساخت.

در مقابل، دارایی‌هایی که در زمان تحصیل برای استفاده یا فروش آماده هستند و همچنین موجودی‌هایی که به‌طور مستمر و در مدت کوتاهی تولید می‌شوند، معمولاً دارایی واجد شرایط محسوب نمی‌شوند.

بنابراین، صرف خرید یک دستگاه ماشین‌آلات یا ایجاد بدهی ارزی بابت تحصیل یک دارایی ثابت، برای اعمال قسمت «الف بند ۲۹» کافی نیست؛ بلکه ابتدا باید احراز شود که دارایی موردنظر، مطابق تعریف استاندارد حسابداری شماره ۱۳، دارایی واجد شرایط است. پس از احراز این موضوع، زیان تسعیر ارز بدهی مرتبط با تحصیل یا ساخت آن دارایی، در بهای تمام‌شده دارایی منظور می‌شود.

در واقع، در قسمت «الف بند ۲۹»، صرف ارتباط زیان تسعیر ارز با بدهی ارزی مربوط به تحصیل یا ساخت یک دارایی واجد شرایط، برای منظور کردن آن زیان در بهای تمام‌شده دارایی کفایت می‌کند. شروطی مانند کاهش حداقل ۲۰ درصدی ارزش ریال یا نبود پوشش برای تسویه بدهی، مربوط به قسمت «ب بند ۲۹» است و نباید به قسمت «الف» تسری داده شود.

### مثال عددی: (بند ۲۹ الف)

فرض کنید شرکت «الف» برای احداث یک نیروگاه، که به دلیل طولانی بودن دوره آماده‌سازی یک دارایی واجد شرایط محسوب می‌شود، یک وام ارزی به مبلغ ۱۰۰,۰۰۰ دلار دریافت کرده است. نرخ ارز در تاریخ دریافت وام ۵۰۰,۰۰۰ ریال و در پایان دوره مالی ۶۰۰,۰۰۰ ریال است.

مبلغ بدهی در زمان شناخت اولیه: ۵۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال  $500,000 \times 100,000 =$

مبلغ بدهی در پایان دوره: ۶۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال  $600,000 \times 100,000 =$

زیان تسعیر ارز: ۱۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال  $600,000,000,000 - 500,000,000,000 =$

با توجه به اینکه بدهی ارزی مزبور مستقیماً برای تأمین مالی یک دارایی واجد شرایط اخذ شده است، زیان تسعیر ارز مطابق قسمت «الف بند ۲۹» به بهای تمام‌شده دارایی منظور می‌شود.

| شرح حساب                        | بدهکار         | بستانکار       |
|---------------------------------|----------------|----------------|
| دارایی در جریان تکمیل (نیروگاه) | ۱۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ | —              |
| بدهی ارزی                       | —              | ۱۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ |

در این مثال، زیان تسعیر ارز در صورت سود و زیان شناسایی نشده و به بهای تمام‌شده دارایی اضافه شده است.

## ۶-۲. قسمت «ب بند ۲۹»

در قسمت «ب بند ۲۹» استاندارد حسابداری شماره ۱۶، دامنه دارایی‌هایی که زیان تسعیر ارز مرتبط با آن‌ها می‌تواند به بهای تمام‌شده منظور شود، نسبت به قسمت «الف» گسترش یافته است.

با این حال، اعمال این نحوه برخورد منوط به احراز هم‌زمان شرایط زیر است:

۱. ارزش ریال در برابر ارز مربوط، از تاریخ شروع کاهش ارزش، حداقل ۲۰ درصد کاهش یافته باشد؛

۲. در مقابل بدهی ارزی، حفاظ یا پوشش مؤثری برای تسویه بدهی وجود نداشته باشد.

بنابراین، در قسمت «ب بند ۲۹»، صرف ارتباط بدهی ارزی با تحصیل یا ساخت دارایی برای منظور کردن زیان تسعیر ارز در بهای تمام شده کافی نیست؛ بلکه باید هر دو شرط فوق نیز به‌طور هم‌زمان احراز شود.

## مثال عددی: (بند ۲۹ ب)

فرض کنید شرکت «ب» یک دستگاه ماشین‌آلات تولیدی را به مبلغ ۵۰۰,۰۰۰ دلار خریداری کرده است. نرخ ارز در تاریخ خرید ۴۰۰,۰۰۰ ریال و در پایان سال مالی ۵۲۰,۰۰۰ ریال است.

مبلغ بدهی در زمان شناخت اولیه:  $۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ ریال} = ۵۰۰,۰۰۰ \times ۴۰۰,۰۰۰$

مبلغ بدهی در پایان سال:  $۲۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ ریال} = ۵۲۰,۰۰۰ \times ۵۰۰,۰۰۰$

زیان تسعیر ارز:  $۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ ریال} = ۲۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ - ۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰$

بررسی شرط اول: کاهش ارزش ریال  $= (۴۰۰,۰۰۰ - ۵۲۰,۰۰۰) \div ۴۰۰,۰۰۰ \times ۱۰۰ = ۳۰$  درصد؛ بنابراین شرط کاهش حداقل ۲۰ درصدی ارزش ریال برقرار است.

بررسی شرط دوم: فرض می‌شود شرکت هیچ‌گونه حساب دریافتنی ارزی، سپرده ارزی یا ابزار پوشش ریسک برای تسویه بدهی در اختیار ندارد؛ بنابراین شرط دوم نیز برقرار است.

در نتیجه، با احراز هم‌زمان هر دو شرط مقرر در (بند ۲۹ ب)، زیان تسعیر ارز قابل انتساب به دارایی بوده و به بهای تمام‌شده دارایی منظور می‌شود.

| شرح حساب          | بدهکار        | بستانکار      |
|-------------------|---------------|---------------|
| ماشین‌آلات تولیدی | ۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ | —             |
| بدهی ارزی         | —             | ۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ |

## مثال نقض: وجود حفاظ ارزی در (بند ب ۲۹)

فرض کنید اطلاعات مثال قبل برقرار باشد؛ اما شرکت در همان تاریخ دارای یک حساب دریافتنی صادراتی ۵۰۰۰۰۰ دلاری نیز باشد که انتظار می‌رود از محل آن بدهی ارزی مزبور تسویه گردد.

در این شرایط، هرچند کاهش ارزش ریال بیش از ۲۰ درصد بوده است، اما شرکت دارای یک حفاظ یا پوشش ارزی برای تسویه بدهی است. بنابراین یکی از شرایط اصلی (بند ۲۹ ب) رعایت نشده و شرکت مجاز به منظور کردن زیان تسعیر ارز در بهای تمام‌شده دارایی نخواهد بود.

در نتیجه، زیان تسعیر ارز باید مطابق قاعده عمومی بند ۲۷ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ در صورت سود و زیان شناسایی شود.

| شرح حساب       | بدهکار        | بستانکار      |
|----------------|---------------|---------------|
| زیان تسعیر ارز | ۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ | —             |
| بدهی ارزی      | —             | ۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ |

## ۷. بند ۳۰ استاندارد حسابداری شماره ۱۶

بند ۳۰ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ به نحوه شناسایی تفاوت‌های تسعیر ارز در شرکت‌های دولتی اختصاص دارد. این بند به‌منظور هماهنگی استاندارد حسابداری شماره ۱۶ با الزامات ماده ۱۳۶ قانون محاسبات عمومی کشور تدوین شده است.

بر این اساس، شرکت‌های دولتی مکلف‌اند تفاوت‌های ناشی از تسعیر دارایی‌ها و بدهی‌های پولی ارزی را، اعم از تفاوت‌های ایجادشده در طول سال مالی یا در پایان دوره گزارشگری، در حسابی تحت عنوان «اندوخته تسعیر ارز» ثبت نمایند.

به این ترتیب، سودهای ناشی از تسعیر ارز در بستانکار حساب اندوخته تسعیر ارز و زیان‌های ناشی از تسعیر ارز در بدهکار این حساب ثبت می‌شود. حساب اندوخته تسعیر ارز در گروه حقوق مالکانه طبقه‌بندی شده و ماهیتی متفاوت از حساب‌های سود و زیان دارد.

در پایان دوره مالی، چنانچه حساب اندوخته تسعیر ارز دارای مانده بدهکار باشد، مانده مزبور به حساب زیان تسعیر ارز منتقل و در صورت سود و زیان انعکاس می‌یابد. در مقابل، اگر این حساب دارای مانده بستانکار باشد، مانده مذکور در بخش حقوق مالکانه باقی خواهد ماند.

همچنین مطابق تبصره ماده ۱۳۶ قانون محاسبات عمومی کشور، در صورتی که مانده بستانکار حساب اندوخته تسعیر ارز از مبلغ سرمایه شرکت بیشتر باشد، مازاد آن پس از طی تشریفات قانونی مربوط، قابل انتقال به حساب سرمایه خواهد بود.

مثال شماره ۴: کاربرد بند ۳۰ استاندارد حسابداری شماره ۱۶

فرض کنید یک شرکت دولتی دارای حساب دریافتنی ارزی به مبلغ ۱۰۰۰۰۰۰ دلار باشد. نرخ ارز در زمان شناخت اولیه ۷۰۰،۰۰۰ ریال و در پایان سال مالی ۸۰۰،۰۰۰ ریال است.

مبلغ دفتری اولیه:

$$100,000 \times 700,000 = 70,000,000,000$$

مبلغ دفتری در پایان سال:

$$100,000 \times 800,000 = 80,000,000,000$$

سود تسعیر ارز:

$$80,000,000,000 - 70,000,000,000 = 10,000,000,000$$

مطابق بند ۳۰ استاندارد حسابداری شماره ۱۶، این سود مستقیماً در صورت سود و زیان شناسایی نمی‌شود، بلکه در حساب اندوخته تسعیر ارز ثبت خواهد شد.

| شرح حساب           | بدهکار         | بستانکار       |
|--------------------|----------------|----------------|
| حساب دریافتنی ارزی | ۱۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ | —              |
| اندوخته تسعیر ارز  | —              | ۱۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ |

در نتیجه، سود تسعیر ارز به‌جای تأثیرگذاری بر سود خالص دوره، در بخش حقوق مالکانه منعکس می‌شود.

## ۸. بند ۳۲ استاندارد حسابداری شماره ۱۶

یکی دیگر از استثناهای مهم شناسایی تفاوت‌های تسعیر ارز در صورت سود و زیان، در بند ۳۲ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ مطرح شده است.

مطابق این بند و با عطف به بند ۱۴ استاندارد، تفاوت‌های تسعیر ارز ناشی از خالص سرمایه‌گذاری واحد گزارشگر در یک عملیات خارجی، در صورت‌های مالی که عملیات خارجی را دربر می‌گیرد، از جمله صورت‌های مالی تلفیقی، به‌عنوان سود یا زیان تسعیر ارز در صورت سود و زیان شناسایی نمی‌شود.

در این شرایط، تفاوت‌های ناشی از تسعیر ارز تحت عنوان «تفاوت تسعیر» در بخش «سایر اقلام سود و زیان جامع» منعکس می‌گردد. بنابراین، همانند بندهای ۲۹ و ۳۰، بند ۳۲ نیز یکی از موارد استثنای مقرر در استاندارد حسابداری شماره ۱۶ محسوب می‌شود که در آن آثار ناشی از تغییر نرخ ارز، به‌جای انعکاس مستقیم در صورت سود و زیان، در بخش دیگری از صورت‌های مالی گزارش می‌شود.

نظر به اینکه کاربرد بند ۳۲ استاندارد حسابداری شماره ۱۶ عمدتاً در چارچوب حسابداری خالص سرمایه‌گذاری در عملیات خارجی و تهیه صورت‌های مالی تلفیقی مطرح می‌شود و تشریح مثال‌های عددی آن مستلزم ورود به مباحث تخصصی تلفیق است، از ارائه مثال در این بخش خودداری شده است. بررسی کاربرد عملی این بند به فصل‌های مرتبط با عملیات خارجی و صورت‌های مالی تلفیقی موکول می‌گردد.

## ۹. جمع‌بندی استثنای استاندارد حسابداری شماره ۱۶

| نحوه برخورد                                                                                                | بند       |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| قاعده عمومی: شناسایی سود یا زیان تسعیر اقلام پولی ارزی در صورت سود و زیان                                  | ۲۷        |
| منظور کردن زیان تسعیر ارز بدهی ارزی مرتبط با تحصیل یا ساخت دارایی واجد شرایط در بهای تمام‌شده دارایی       | (۲۹) الف) |
| منظور کردن زیان تسعیر ارز در بهای تمام‌شده دارایی با احراز هم‌زمان شرایط مقرر                              | (۲۹) ب)   |
| انعکاس تفاوت‌های تسعیر ارز شرکت‌های دولتی در حساب اندوخته تسعیر ارز در حقوق مالکانه، با رعایت الزامات مقرر | ۳۰        |
| انعکاس تفاوت تسعیر ناشی از خالص سرمایه‌گذاری در عملیات خارجی در سایر اقلام سود و زیان جامع                 | ۳۲        |

پس از این بخش حسابداری، می‌توان وارد تحلیل مالیاتی دستورالعمل و بررسی تفاوت رویکرد حسابداری و مالیاتی شد.

## تحلیل مالیاتی دستورالعمل تسعیر ارز

بررسی الزامات، چالش‌ها، آثار مالیاتی و نقاط ضعف دستورالعمل

### مقدمه؛ چالش اصلی تعیین نرخ ارز

یکی از مشکلات اصلی واحدهای اقتصادی، واحدهای مالی و سازمان امور مالیاتی در خصوص تسعیر ارز، چندنرخ بودن ارز، شرایط تحریمی و سایر محدودیت‌های موجود است. چالش اصلی، تعیین نرخ ارز است که معامله بر مبنای آن شناسایی، دریافت یا پرداخت شود و در پایان دوره نیز اقلام پولی ارزی بر همان مبنا تسعیر گردند.

وجود قوانین و مقررات متعدد، از ضوابط بانک مرکزی تا احکام برنامه‌های توسعه، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مالیاتی، سردرگمی فراوانی برای حسابداران و واحدهای مالی ایجاد کرده و تعیین نرخ ارز را به یکی از چالش‌های عمده شرکت‌های دارای معاملات ارزی تبدیل نموده است.

دستورالعمل مورد بحث تلاش کرده این چالش‌ها را در رسیدگی‌های مالیاتی و تعیین نرخ ارز قابل دسترس برای شناخت و تسعیر معاملات ارزی مورد توجه قرار دهد.

### ۱. تفکیک معاملات ارزی از حیث منشأ تأمین ارز

معاملات ارزی از حیث منشأ تأمین ارز به دو گروه تقسیم می‌شوند :

الف) معاملات دارای ضوابط و مقررات مراجع ذیصلاح، مانند بانک مرکزی؛

ب) سایر معاملات که منشأ مشخصی برای تأمین ارز آن‌ها در قوانین تعیین نشده است.

در گروه اول، واحد اقتصادی باید ثبت و نگهداری معاملات و آثار مالی آن‌ها را مطابق مقررات مربوط انجام دهد. این تفکیک اهمیت دارد؛ زیرا نرخ ارز قابل استفاده در رسیدگی مالیاتی می‌تواند در دو گروه متفاوت باشد.

### ۲. معاملات دارای مقررات مراجع ذیصلاح

چنانچه برای معامله ارزی، مرجع ذیصلاح مانند بانک مرکزی ضابطه یا نرخ مشخصی تعیین کرده باشد، همان نرخ مبنای شناخت معامله و سود یا زیان تسعیر مربوط خواهد بود.

برای مثال، اگر کالایی در زمره کالاهای اساسی باشد و برای تأمین آن نرخ مشخصی در اختیار شرکت قرار گیرد، همان نرخ مبنای شناسایی است. همچنین نرخ‌های اعلامی بانک مرکزی برای تسعیر دارایی‌ها و بدهی‌های پولی ارزی اشخاص مشمول باید رعایت شود.

### ۳. شرکت‌های صادرکننده و نرخ ارز قابل دسترس

شرکت‌های صادرکننده، با توجه به مقررات رفع تعهد ارزی، باید ارز حاصل از صادرات را در سامانه مبادله ارز و طلا عرضه کنند یا در چارچوب مقررات از محل آن واردات انجام دهند؛ بنابراین نرخ ارز قابل دسترس، نرخ همان سامانه است. از آنجا که ارز حاصل از صادرات در سامانه به فروش می‌رسد، نرخ خرید ارز در سامانه مبنای شناسایی قرار می‌گیرد. تفاوت نرخ خرید و فروش می‌تواند مستقیماً بر مبلغ ریالی و سود یا زیان تسعیر اثر بگذارد.

### ۴. نرخ گمرکی و نرخ ارز قابل دسترس

ملاک تعیین نرخ ارز قابل دسترس، لزوماً نرخ مندرج در کوتا‌های صادراتی و وارداتی نیست. اگر بین نرخ گمرک و نرخ سامانه های مربوط اختلاف باشد، باید ضوابط دستورالعمل و نرخ مرجع قابل دسترس بررسی شود. بنابراین مدارک گمرکی یکی از مستندات معامله است، نه لزوماً تنها مبنای تعیین نرخ ارز قابل دسترس.

### ۵. واردات در مقابل صادرات دیگران

اصل در واردات در مقابل صادرات دیگران، بررسی اسناد و مدارک مثبت و اسناد حسابداری طرفین است. اگر نرخ از اسناد قابل تعیین نباشد، برای تعیین بهای تمام‌شده کالای وارداتی، نرخ ارز قابل دسترس سامانه مبادله ارز و طلا در تاریخ معامله، و قاعدتاً نرخ فروش ارز در سامانه، ملاک عمل قرار می‌گیرد.

### ۶. واردات بدون انتقال ارز

در واردات بدون انتقال ارز نیز ابتدا اسناد و مدارک مثبت مبنای تعیین نرخ است. اگر اسناد قابل اتکا برای تعیین نرخ وجود نداشته باشد، نرخ فروش اسکناس صرافی ملی ایران مبنای محاسبات قرار می‌گیرد.

### ۷. اصل مهم در تعیین نرخ ارز قابل دسترس

ابتدا باید منشأ معامله و ضوابط تأمین ارز مشخص شود؛ سپس بر اساس مقررات مرجع ذی‌صلاح یا اسناد و مدارک مثبت، نرخ ارز تعیین گردد. بنابراین برای همه معاملات ارزی نمی‌توان یک نرخ واحد را مبنای عمل قرار داد.

### ۸. پذیرش زیان تسعیر ارز به عنوان هزینه قابل قبول

مطابق بند ۲۴ ماده ۱۴۸ قانون مالیات‌های مستقیم، زیان تسعیر ارز، مشروط به رعایت اصول حسابداری و اتخاذ رویه ثابت، می‌تواند هزینه قابل قبول مالیاتی باشد.

نکته قابل بحث این است که آیا تغییرات قوانین و شرایط اقتصادی می‌تواند رویه ثابت را تحت تأثیر قرار دهد یا خیر. در هر حال، درک صحیح الزامات حسابداری رویداد مالی، پایه تحلیل مالیاتی آن است.

## ۹. ابهام در وصول مطالبات و تسویه بدهی‌های ارزی

در شرایط تحریمی ممکن است دریافت یا پرداخت دارایی‌ها و بدهی‌های پولی ارزی با ابهام مواجه باشد و مطالبات یا بدهی‌ها سال‌ها راكد بمانند. در این وضعیت، با توجه به استعلام مطرح‌شده از سازمان حسابرسی، چنانچه شرایط دریافت یا پرداخت مبهم باشد، تسعیر این اقلام می‌تواند تا تعیین تکلیف و رفع ابهام مسکوت بماند.

تسعیر نباید صرفاً فرآیندی مکانیکی باشد؛ شرایط واقعی وصول مطالبات و تسویه بدهی‌ها نیز باید مورد توجه قرار گیرد.

## ۱۰. زیان تسعیر ارز مرتبط با درآمدهای معاف و فعالیت‌های خاص

زیان تسعیر ارز مربوط به درآمدهای معاف، غیرمشمول یا دارای مالیات مقطوع، مطابق تبصره ۲ ماده ۱۴۷ قانون مالیات‌های مستقیم، نمی‌تواند هزینه قابل قبول باشد.

اگر بدهی ارزی بابت تحصیل املاک و حق واگذاری محل ایجاد شود، ممکن است با توجه به ماده ۵۹ چالش ایجاد کند؛ اما اگر خرید برای استفاده واحد تجاری باشد، زیان تسعیر مربوط، با رعایت شرایط، قابل بررسی به عنوان هزینه قابل قبول است.

## ۱۱. فعالیت ساخت املاک موضوع ماده ۷۷

در فعالیت ساخت املاک موضوع ماده ۷۷ نیز زیان تسعیر ارز مرتبط با فعالیت، در صورت احراز شرایط، می‌تواند هزینه قابل قبول باشد. چنانچه بدهی ارزی مربوط به تحصیل یا ساخت دارایی واجد شرایط باشد، موضوع از منظر حسابداری نیز می‌تواند مشمول بند ۲۹ الف استاندارد حسابداری ۱۶ شود.

## ۱۲. شمول مالیاتی سود تسعیر ارز

سود تسعیر ارز در مواردی که قانوناً معاف یا مشمول نرخ صفر است، مانند موارد مرتبط با صادرات با رعایت شرایط و رفع تعهد ارزی، در چارچوب همان حکم بررسی می‌شود. در سایر موارد، چنانچه معافیت خاصی وجود نداشته باشد، سود تسعیر ارز مشمول مالیات خواهد بود.

## ۱۳. سود تسعیر ارز عملیات خارجی ناشی از صادرات خدمات

دستورالعمل سود تسعیر ارز عملیات خارجی ناشی از صادرات خدمات را در صورت احراز شرایطی معاف می‌داند:

۱) با اسناد و مدارک مثبت قابل ارتباط بودن سود تسعیر با صادرات خدمات اثبات شود؛

۲) اقلام ارزی پولی و غیرپولی نیز با همان صادرات قابل ارتباط باشند.

به نظر بنده این حکم مبهم است؛ زیرا در عملیات خارجی، تسعیر صورتهای مالی و تفاوت نرخ ارز در زمان شناخت اقلام، تسعیر داراییها و بدهیهای پولی و غیرپولی و تسعیر اقلام سود و زیان می تواند سود یا زیان ایجاد کند. تعیین میزان دقیق سود قابل ارتباط با صادرات خدمات نیازمند معیارهای روشن است.

این بخش از دستورالعمل از حیث دامنه شمول و نحوه احراز شرایط، نیازمند شفاف سازی بیشتر است و می تواند منشأ اختلاف و دعاوی مالیاتی شود.

#### ۱۴. سود تسعیر ارز، درآمدهای برآوردی و کتمان درآمد

با توجه به آرای دیوان عدالت اداری و ارتباط موضوع با بخشنامه ۱۷۹۴۰ درباره درآمدهای برآوردی، می توان استدلال کرد که سود تسعیر ارز را نمی توان صرفاً یک فعالیت اقتصادی مستقل تلقی نمود.

در نتیجه، عدم شناسایی سود تسعیر ارز در دفاتر، لزوماً به معنای کتمان درآمد نیست و صرفاً بر این مبنا نمی توان جریمه ماده ۱۹۲ را اعمال کرد. باید میان درآمد واقعی و درآمد برآوردی تفکیک نمود.

#### ۱۵. ابهام مهم؛ اگر سود تسعیر ارز معاف اظهار نشود

اگر شرکتی سود تسعیر ارز معاف از مالیات داشته باشد ولی بنا به هر دلیل آن را در صورتهای مالی و اظهارنامه شناسایی یا اظهار نکرده باشد، این سؤال مطرح است که آیا معافیت همچنان قابل اعمال است یا خیر.

ابهام از آنجا ناشی می شود که از یک طرف دستورالعمل برای اعمال معافیت رعایت تبصره یک ماده ۱۴۶ مکرر را مطرح می کند و از طرف دیگر، عدم شناسایی سود تسعیر لزوماً کتمان درآمد نیست.

بنابراین باید بین «عدم شناسایی» یا «عدم اظهار» و «کتمان درآمد» و نیز بین «وجود حکم معافیت» و «شرایط برخورداری از معافیت» تفکیک نمود.

#### ۱۶. معافیت سود تسعیر ارز و تبصره یک ماده ۱۴۶ مکرر

برای اعمال معافیت سود تسعیر ارز، دستورالعمل رعایت تبصره یک ماده ۱۴۶ مکرر را نیز مورد توجه قرار داده است. بنابراین ابتدا باید مشخص شود اساساً مشمول معافیت است و سپس بررسی شود آیا مؤدی شرایط و تکالیف لازم برای برخورداری از آن را رعایت کرده است.

## ۱۷. تفاوت مدارک گمرکی و دفاتر حسابداری

صرفاً مدارک گمرکی نمی‌تواند ملاک اصلی و قطعی تعیین نرخ ارز و مبلغ معامله باشد. در صورت اختلاف میان مدارک گمرکی و دفاتر، سازمان امور مالیاتی باید منشأ اختلاف و سایر اسناد و مدارک مثبت و مستندات مرتبط با معامله را نیز بررسی کند.

## ۱۸. الزامات سامانه مؤدیان

در راستای اجرای ماده ۲۸ قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی و تبصره ۷ ماده ۲۵ قانون پایانه‌های فروشگاهی و سامانه مؤدیان، از تاریخ ۷ اردیبهشت ۱۴۰۶، زیان تسعیر ارز با رعایت سایر قوانین و مقررات، صرفاً با اعلام در کارپوشه سامانه مؤدیان قابل پذیرش است.

سایر اشخاص تجاری نیز موظفاند درآمد حاصل از سود تسعیر ارز را در همان سامانه اعلام کنند. بنابراین ثبت حسابداری و اظهارنامه تنها اجزای موضوع نیستند و اعلام اطلاعات در سامانه مؤدیان نیز اهمیت خواهد داشت.

## ۱۹. نقطه ضعف اساسی؛ عدم توجه به تجدیدنظر استاندارد حسابداری ۱۶

یکی از نقاط ضعف اساسی دستورالعمل، عدم توجه کافی به تجدیدنظر استاندارد حسابداری شماره ۱۶ در سال ۱۴۰۰ است؛ موضوعی که بر نحوه طبقه‌بندی و تسعیر پیش‌دریافت‌ها و پیش‌پرداخت‌های ارزی اثر دارد.

در استاندارد قبلی، اگر پیش‌دریافت یا پیش‌پرداخت ماهیت علی‌الحسابی داشت، می‌توانست در زمره اقلام پولی قرار گیرد. در تجدیدنظر سال ۱۴۰۰ این محدودیت حذف شد و پیش‌پرداخت‌ها و پیش‌دریافت‌های ارزی بدون این استثنا، غیرپولی در نظر گرفته می‌شوند.

بنابراین، اگر دستورالعمل مالیاتی مفاهیمی را بر مبنای برداشت‌های پیش از تجدیدنظر به کار ببرد، می‌تواند موجب اختلاف در نحوه شناسایی، تسعیر و آثار مالیاتی این اقلام شود.

## ۲۰. ابهام در مفهوم «مبلغ قطعی» در پیش‌دریافت‌های ارزی

دستورالعمل اشاره می‌کند پیش‌دریافت‌هایی که مبلغ قطعی آن‌ها در زمان معامله مشخص می‌شود، پولی هستند. این عبارت می‌تواند منشأ برداشت‌ها و تفسیرهای شخصی در سازمان امور مالیاتی و میان حسابداران شود.

پس از تجدیدنظر استاندارد حسابداری ۱۶، معیار تشخیص ماهیت پولی و غیرپولی باید با الزامات استاندارد جدید منطبق باشد. بنابراین تعریف دقیق «مبلغ قطعی» و ارتباط آن با ماهیت پولی قلم‌روری است.

## مثال: پیش‌دریافت ارزی با مبلغ مشخص

فرض کنید شرکتی در اسفند ۱۴۰۴ مبلغ ۱۰,۰۰۰ دلار پیش‌دریافت از مشتری خارجی داشته باشد و نرخ ارز سامانه مبادله ارز و طلا در تاریخ دریافت ۷۰۰,۰۰۰ ریال باشد.

ثبت اولیه: بانک - بدهکار ۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال؛ پیش‌دریافت ارزی - بستانکار ۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال.

اگر نرخ پایان سال ۸۰۰,۰۰۰ ریال شود، چنانچه پیش‌دریافت مطابق استاندارد حسابداری ۱۶ غیرپولی باشد، نیازی به تسعیر پایان دوره نیست و همان ۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال در دفاتر باقی می‌ماند.

اما اگر دستورالعمل، پیش‌دریافت با مبلغ قطعی در زمان معامله را پولی بداند، سؤال این است که «مبلغ قطعی» دقیقاً چیست و مؤدی چگونه باید اثبات کند که پیش‌دریافت ماهیت پولی ندارد؟ مبلغ قرارداد ۱۰,۰۰۰ دلار از ابتدا مشخص است، اما تعهد شرکت، ارائه کالا یا خدمت است و نه الزام به پرداخت ۱۰,۰۰۰ دلار وجه نقد.

بنابراین عبارت «مبلغ قطعی» به تنهایی معیار شفافیتی برای تشخیص ماهیت پولی یا غیرپولی پیش‌دریافت نیست.

## ۲۱. نتیجه‌گیری

این ایراد از بحث نظری فراتر می‌رود و به یک چالش عملی در رسیدگی مالیاتی تبدیل می‌شود. از یک طرف استاندارد حسابداری ۱۶ تجدیدنظرشده، پیش‌دریافت ارزی را غیرپولی می‌داند و از طرف دیگر دستورالعمل، پیش‌دریافت با مبلغ قطعی در زمان معامله را پولی تلقی می‌کند.

اگر مفهوم «مبلغ قطعی» روشن نشود، ممکن است یک پیش‌دریافت واحد از دید واحد مالی غیرپولی و از دید رسیدگی مالیاتی پولی تلقی شود. این اختلاف می‌تواند بر تسعیر پایان دوره، سود یا زیان تسعیر، سود مشمول مالیات، پذیرش هزینه‌ها و اختلاف میان مؤدی و سازمان امور مالیاتی اثرگذار باشد.

در نهایت، دستورالعمل با وجود نقش مهم خود در ایجاد وحدت رویه، در برخی قسمت‌ها نیازمند بازنگری، شفاف‌سازی و انطباق با آخرین تغییرات استانداردهای حسابداری است.

## نویسنده

### ایمان گنجی نژاد

پذیرفته‌شده آزمون حسابدار رسمی

پذیرفته‌شده آزمون مشاوران رسمی مالیاتی

مؤلف کتاب «راهنمای جامع حسابداری پیمانکاری»

مشاور مالی، مالیاتی و حسابداری صنعتی